

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Anna Zachorowska-Mazurkiewicz

Wprowadzenie do historii rozwoju myśli ekonomicznej

Wprowadzenie

Współczesna ekonomia rozwija się w licznych szkołach, które prezentują odmienne, a często wręcz przeciwstawne poglądy na kwestie związane z gospodarowaniem. Zróżnicowanie to nie zawsze było typowe dla nauki ekonomii, a wręcz przeciwnie, podczas gdy inne nauki społeczne rozwijały się wielowątkowo, ekonomia zdawała się posiadać jeden główny nurt, od którego tylko czasami pojawiały się nieliczne odstępstwa. W chwili obecnej różnorodność poglądów ekonomicznych w ramach tej dyscypliny wiedzy jest powszechnie akceptowana.

Inną cechą charakterystyczną współczesnej ekonomii jest jej *'imperializm'*. Pojęcia ekonomiczne stają się kategoriami analitycznymi w innych dyscyplinach. Na przykład w socjologii czy w naukach politycznych, pojęcia takie jak rynek, prawa popytu i podaży wykorzystywane są do analizy głosowań czy decyzji o wzięciu udziału w protestach społecznych. Jednocześnie dziedzina ekonomii stale ulega poszerzaniu i wewnętrznemu zróżnicowaniu, łącząc się w swoich rozważaniach z takimi naukami, jak socjologia, filozofia, czy psychologia. W ramach interdyscyplinarnej wymiany wyłaniają się nowe metodologie i ujęcia nauki, w kierunku bardziej holistycznego spojrzenia na działalność człowieka. Jednym z elementów, o który wzbogaciła się analiza ekonomiczna jest feminizm. Ekonomia przez długie lata zdawała się nie dostrzegać rozwoju teorii feministycznej w naukach społecznych. Dopiero pod koniec XX wieku sytuacja ta uległa zmianie i na mapie nauk ekonomicznych pojawiła się ekonomia feministyczna.

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Rozwój ekonomii jako nauki

Za ojca ekonomii uważa się Arystotelesa (384-322 p.n.e.), choć nazwy *Oikonomikos* po raz pierwszy użył Ksenofont (ok. 430 – 355 p.n.e.), uczeń Sokratesa, wybitny dowódca wojskowy, działacz polityczny i autor licznych prac historycznych, filozoficznych, wojskowych i ekonomicznych. *Oikonomikos* składa się z dwóch członów: *oikos*, co oznacza dom, ojczyzna, rodzina oraz *nomos* – prawo, zasada. Całe pojęcie tłumaczy się jako „w zarządzaniu domu biegły” lub po prostu „gospodarz”. Arystoteles żył w czasach, w których życie gospodarcze toczyło się w gospodarstwie domowym, w którym produkcja i konsumpcja tworzyły zamknięty krąg. Wymiana i rynki nie odgrywały decydującej roli. Ekonomia oznaczała się więc wówczas wiedzą o prawach rządzących gospodarstwem domowym. Aspekt ekonomiczny był więc niezwykle trudny do wyodrębnienia. Arystoteles jednak jako pierwszy zwrócił uwagę na pewne problemy ekonomiczne dotyczące cen i pracy niewolniczej. Poczynając od XVII w. upowszechnił się termin „ekonomia polityczna”. Współcześnie przymiotnik ten jest zazwyczaj pomijany i stosowany jest termin „ekonomia” lub „ekonomika”.

Pomimo, iż działalność gospodarcza prowadzona była przez ludzi od zarania cywilizacji, nie prowadzono prawie żadnej analizy formalnej tej działalności aż do czasu rozwinięcia się kapitalizmu kupieckiego w Europie Zachodniej w XV wieku. W owym czasie społeczeństwa europejskie, w przeważającej mierze rolnicze, zaczęły prowadzić między sobą coraz bardziej ożywioną wymianę handlową, stwarzając przesłanki do powstania ekonomii jako nauki społecznej. Badania ekonomiczne w tym czasie nie były oczywiście systematyczne: teoria ekonomiczna wyłaniała się z fragmentarycznych indywidualnych rozważań odnoszących się do ówczesnych problemów. Nie powstały żadne znaczące analizy systemowe. Dopiero w połowie XVIII wieku, wraz z ukształtowaniem się „ekonomii klasycznej” za sprawą Adama Smitha, dokonał się poważny postęp w kierunku uzyskania przez ekonomię statusu w pełni rozwiniętej nauki społecznej.

Od początku XIV do połowy XVIII wieku rozwinęły się idee, które po raz pierwszy można nazwać mianem szkoły myśli ekonomicznej. Pierwszą nowożytną formacją badaczy

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

gospodarki byli **merkantyliści**, przede wszystkim Francuzi, Anglicy, Włosi i Hiszpanie, którzy dociekali natury pieniądza, cen i kursów walutowych oraz kształtowali poglądy na temat roli państwa, polityki pieniężnej, celnej i podatkowej. Przedstawicielem merkantylizmu był Antoine de Montchretien, który w swym dziele zastosował po raz pierwszy nazwę ekonomia polityczna. Merkantyliści wskazywali ludziom realne cele życiowe zamiast celów metafizycznych, odrzucili zasadę „słusznej ceny” (jako hamującą wymianę towarów), wysnuli ideę bogacenia się całych społeczeństw (a nie tylko klas panujących) i wskazali na sposoby jej realizacji: nie przez wyzysk pod fizycznym przymusem ani przez łupy wojenne, ale dzięki pracy w efektywnych dziedzinach gospodarki (w handlu i w przemyśle) oraz odpowiedniej polityce celnej i podatkowej. Handel zagraniczny postrzegali jako grę o sumie zerowej, co skłoniło ich to głoszenia tez ograniczania importu oraz popierania eksportu. Negatywnie odnosili się merkantyliści do konkurencji, natomiast popierali monopole oraz aktywną rolę państwa w gospodarce.

W XVII i XVIII w. w Zachodniej Europie, a przede wszystkim we Francji i w Anglii, życie społeczne we wszystkich swych przejawach nabrało przyspieszenia. Rozwój nauki, techniki, nowe formy gospodarowania, nowe instytucje polityczne dawały impuls do dociekań ekonomicznych. Kształtowały się język ekonomiczny i koncepcja obiektywnego opisu rzeczywistości gospodarczej, opartego na zasadzie przyczynowości. Pod wpływem racjonalistycznej teorii Oświecenia podejmowano próby całościowego opisu gospodarki jako systemu. Autorem najciekawszych prób był francuski lekarz F. Quesnay, czołowy przedstawiciel szkoły ekonomicznej zwanej **fizjokratyzmem**, przyznającej przyrodzie i rolnictwu podstawową rolę w gospodarce. Wyodrębnił on produkt czysty, wytwarzany przez farmerów (rolników), z którego pochodziło wszelkie bogactwo, przedstawiciele innych zawodów (rzemieślników, handlarzy) zaliczał do klasy jałowej, gdyż ich praca nie przekładała się na wzrost dobrobytu. Fizjokraci odmiennie niż kupcy patrzą na kwestie handlu zagranicznego – wolny handel jest dla nich aktywnością przyczyniającą się do wzrostu dobrobytu wszystkich uczestników gry. Quesnay przedstawił system gospodarczy jako zespół naczyń połączonych, którymi przepływają towary i pieniądze, nazwany tablicami

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

ekonomicznymi (*tableau économique*). Ten sposób myślenia o gospodarce miał istotne znaczenie. Po pierwsze, uznano, że rzeczywistość gospodarcza przebiega pod wpływem obiektywnych zależności przyczynowo-skutkowych. Za cel ekonomii przyjęto więc badanie praw ekonomicznych na podobieństwo nauk przyrodniczych. Po drugie, uznano, że sposób funkcjonowania gospodarki ma charakter naturalny, jest niezależny od woli i działań ludzi, a zatem działalność państwa nie powinna naruszać naturalnego porządku systemu gospodarczego. Idea ta została przyjęta przez fizjokratów w hasło *laissez-faire, laissez passer* (dajcie nam swobodę działania i ruchu). Fizjokraci dostrzegli, że do rozwoju gospodarki oprócz wolności jest też potrzebna akumulacja kapitału, która zależy od wytwarzania dochodu czystego. Wskazali również, że uzyskiwanie dochodu jest ograniczone przez prawo zmniejszających się przychodów z ziemi. Leseferyzm jest ideą żywą do dziś, wiążącą sukcesy gospodarki rynkowej z własnością prywatną i wolnością gospodarczą.

W podobnym okresie zaczęły rozwijać się poglądy prekursorów myśli klasycznej w ekonomii – Thomasa Muna, Williama Pettiego i Richarda Cantillona. Łączyli oni w swoich rozważaniach poglądy wywodzące się tak ze szkoły merkantylistów, jak i fizjokratów, niemniej niektóre kwestie były przez nich traktowane w nowatorski sposób, który rozwinie się na przełomie XVIII i XIX wieku. Pojawiły się pierwsze próby mierzenia zjawisk ekonomicznych (W. Petty) i pierwsze pytania ekonomiczne o przyczyny bogactwa narodowego. T. Mun zwracał uwagę na pozytywną rolę handlu zagranicznego i twierdził, że skarb Anglii powstał właśnie na skutek prowadzenia wymiany zagranicznej. R. Cantillon przeprowadził próbę przeanalizowania systemu gospodarczego opartego na działaniach konsumentów i producentów kierujących się własnym interesem.

Ekonomia klasyczna pojawia się pod koniec XVIII a rozwija się na początku XIX w. Jest to pierwsza próba uogólnienia autoregulacji systemu gospodarczego pod nazwą „prawa niewidzialnej ręki” w warunkach wolnej konkurencji. Każdy z producentów kieruje się własnym, egoistycznym interesem zysku, ale obiektywnym rezultatem tej motywacji jest szybkie dostosowanie się podaży produkcji do popytu zgłaszanego na rynku. Ten mechanizm oparty na prywatnej własności i wolnej konkurencji zapewnia najwyższą efektywność

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

ekonomiczną, a wszelka ingerencja państwa może tę efektywność jedynie obniżyć. Wiele współczesnych szkół nawiązuje do koncepcji *homo oeconomicus*, modelu człowieka wolnego, prowadzącego działalność zarobkową dla własnych korzyści. Za ojca klasycznej szkoły ekonomii i fundatora wszystkich późniejszych nurtów ekonomii uważany jest Adam Smith, autor *Badania nad przyczynami i naturą bogactwa narodów* (1776). Adam Smith jest między innymi autorem obiektywnej teorii wartości, wiążącej wartość towaru z ilością pracy, na którą dany towar może być wymieniony. Jednak dociekając rozwiązania paradoksu diament vs. woda, zapoczątkował subiektywną teorię wartości. Zajmował się on ponadto rozważaniami nad istotą cen, podziałem dochodu w społeczeństwie, kwestią akumulacji kapitału. Adam Smith badał procesy gospodarcze z punktu widzenia indywidualnego przedsiębiorcy uczestniczącego w wymianie rynkowej, niemniej widział również rolę, którą w gospodarce powinno odegrać państwo: zapewnić system prawny, obronę narodową oraz instytucje publiczne.

Kontynuatorzy dzieła A. Smitha – David Ricardo, Thomas Malthus i Jean Baptiste Say – nadali bardziej uporządkowaną formę jego koncepcjom i ugruntowali krąg zainteresowań ekonomii. J.B. Say zapoczątkował subiektywną teorię wartości związaną z użytecznością towarów, lecz najbardziej znany jest ze swojego prawa rynku, mówiącego, iż podaż kreuje popyt. Postrzegał on przedsiębiorcę jako motoryczną siłę zmian i postępu. T. Malthus znany jest przede wszystkim ze swojego prawa ludnościowego, mówiącego o tym, że liczba ludności narasta w tempie szybszym niż ilość żywności. Największy wkład w myśl ekonomiczną miał z wymienionej trójki David Ricardo, którego słowa wg Johna Maynarda Keynesa *zawładnęły Wielką Brytanią, tak jak kiedyś święta inkwizycja Hiszpanią*. W swoich rozważaniach zajmował się on wartością, którą wywodził od ilości pracy potrzebnej do jej wytworzenia, podziałem dochodów, między innymi żelaznego prawa płac. Miejsce w podręcznikach ekonomii znalazła jego teoria kosztów komparatywnych, która przedstawia zyski, które można osiągnąć ze specjalizacji i handlu międzynarodowego.

Postacią, która kończyła okres rozkwitu ekonomii klasycznej jest John Stuart Mill. W dziedzinie ekonomii rozróżnił on dwie sfery gospodarowania: produkcję – uzależnioną od

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

czynników, na które ludzie nie mają wpływu oraz dystrybucję, która uzależniona jest (choć w ograniczony sposób) od woli człowieka. Zajmował się również wzrostem gospodarczym, ale pojmował go zdecydowanie szerzej niż dotychczasowi myśliciele. Używając dzisiejszej terminologii można nazwać rozważania Milla, rozważaniami nad rozwojem gospodarczym.

J.S. Mill zaprezentował intelektualną analizę ekonomicznej pozycji kobiet. Zwracał on uwagę na nierówności, jakie występowały między płciami oraz stwierdzał, że mogą być one zlikwidowane poprzez działania polityczne. Mill dostrzegał, iż ówczesne prawo znacznie ograniczało możliwości zarobkowania kobiet, a te z kolei są dla nich niezbędne. Przeciwstawiał się również prawu, które definiowało mężczyznę jako głowę rodziny i wskazywał, iż zniekształca to analizy, tak ekonomiczne, jak i te prowadzone przez przedstawicieli innych nauk społecznych.

Co wyznacza ceny i dochody, jak działa rynek, od czego zależy dobrobyt – te pytania były rozwiązywane przez cały XIX w. i sporą część XX w. W okresie tym dominował **marginalizm, który z czasem przemianowano na ekonomie neoklasyczną**. Istotę marginalizmu przybliżyła znajomość nauki o funkcjach ciągłych. Adaptacja rachunku różniczkowego do analizy wielkości gospodarczych zapoczątkowała rozwój badań szeroko korzystających z metod matematycznych, a był to tylko jeden z impulsów, które przybliżyły badaczy do dzisiejszych odpowiedzi. Za najważniejsze impulsy należy uznać:

- inspirację filozofią i psychologią utylitarystyczną,
- wprowadzenie rachunku różniczkowego i całkowego, a z biegiem czasu zmatematyzowanie ekonomii,
- badania zachowań gospodarczych ludzi jako aktów wyboru między różnymi możliwościami działania

Z utylitaryzmu ekonomia zaczerpnęła założenie, że działaniem człowieka kieruje dążenie do uzyskiwania przyjemności i unikania przykrości. Dzięki nim rozwinęła się teoria konsumenta, którego celem jest pomnażanie zadowolenia z konsumpcji. Produkowane dobra muszą być użyteczne dla konsumentów. H.H. Gossen, C. Menger, F.Y. Edgeworth i W.S.

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Jevons zwrócili uwagę na znaczenie użyteczności marginalnej, a więc zadowolenia z konsumpcji ostatniej porcji konsumowanego dobra. Woda, ogólnie rzecz ujmując, jest bardziej użyteczna niż diamenty, jednakże jeżeli wody jest pod dostatkiem, to każda następna szklanka daje coraz mniej satysfakcji. Wprowadzenie rachunku różniczkowego pozwoliło sformułować zależności między zjawiskami ekonomicznymi, ujmowanymi jako wielkości marginalne.

Teoria neoklasyczna początkowo oparła całą swoją analizę ekonomiczną na założeniu doskonałej konkurencji. Na tej podstawie wypracowała bardzo precyzyjne narzędzie analizy ekonomicznej w postaci różnego rodzaju funkcjonalnych zależności prezentowanych w układzie dwuwymiarowym i starała się wykazać, jak sprawnie może funkcjonować gospodarka rynkowa w warunkach pełnego wykorzystania zdolności produkcyjnych, pełnego zatrudnienia siły roboczej i sprawiedliwego podziału dochodu narodowego. Ten sposób prezentacji został wykorzystany przez Leona Walrasa, który zbudował statyczną równowagę ogólną systemu gospodarczego, a został uogólniony w dziele A. Marshalla *Principles of Economics* (1890). Badania zachowań ludzi w mikroskali ekonomicznej doprowadziły Marshalla do sformułowania teorii równowagi rynku, jako równowagi między podażą a popytem.

Komplementarna względem teorii mikroekonomicznej A. Marshalla jest teoria wyborów konsumenta i producenta, którą skonstruował włoski ekonomista Vilfredo Pareto, kontynuator dzieła L. Walrasa. Teorie Marshalla i Pareto stanowią podstawę współczesnej ekonomii w ujmowaniu wyidealizowanej formy rynku, zwanej rynkiem doskonałej konkurencji.

Jednym z pytań, które zadawali sobie marginaliści było pytanie o nierówny poziom wynagrodzeń kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Edgeworth twierdził, iż poziom płac jest wynikiem gry sił rynkowych – popytu i podaży, preferencji społeczeństwa, jak też chęci pracownika do oferowania jego usług pracy. Wyższe wynagrodzenia mężczyzn są według Edgewortha efektem tego, iż mężczyźni nie są skłonni do podejmowania pracy za mniejszą płacę, niż ta, która wystarczy na utrzymanie ich rodzin. Kobiety, z kolei, są w znacznej części

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

dotowane przez swoje rodziny (męskich członków tychże rodzin), mają znacznie mniej osób zależnych na utrzymaniu oraz ogólnie są skłonne do pracy za niższe wynagrodzenie.

W wieku XX pojawiły się nowe zjawiska gospodarcze, które przewartościowały koncepcje równowagi rynkowej. Wielki kryzys, bezrobocie i inflacja zachwiały wiarę w prawo popytu i podaży oraz w działanie niewidzialnej ręki rynku. Podmiotem ekonomicznym, oprócz konsumentów i producentów, stało się państwo. W 1920 roku Pigou opublikował *Economics of Welfare* tworząc podstawy teorii dobrobytu, zajmującej się błędami rynku i poszukiwaniem optimum ogólnogospodarczego. Jednak największy wkład w dziedzinę makroekonomii ma bezwzględnie J.M. Keynes. W roku 1936 J.M. Keynes opublikował *Ogólną teorię zatrudnienia, procentu i pieniądza*, w której odrzucił twierdzenie o zdolności rynku do samoregulacji równoważącej popyt i podaż we wszystkich sektorach gospodarki, otwierając tym samym drogę interwencji państwa. **Ekonomia keynesistowska** zapoczątkowała makroekonomię opartą na analizie wielkich agregatów ekonomicznych. Odrzuciła teorię doskonałej konkurencji, a wraz z nią założenie, że gospodarka rynkowa funkcjonuje w warunkach ogólnej równowagi ekonomicznej przy pełnym wykorzystaniu wszystkich czynników produkcji (tzn. kapitału, ziemi i pracy). Uznała ona niski stopień wykorzystania zdolności produkcyjnych, przymusowe bezrobocie i nierówny podział dochodów pomiędzy różne grupy ludności za nieuchronną konieczność wynikającą ze słabnącej skuteczności samoregulujących mechanizmów rynkowych. Na tej podstawie uzasadniła przekonująco konieczność ingerencji państwa w celu zwiększenia skłonności do inwestowania i do konsumowania i uznała, że dzięki temu możliwy będzie dalszy wzrost produkcji i likwidacja przymusowego bezrobocia.

Atak Keynesa na paradygmat neoklasyczny i bezsporny sukces w postaci opracowania spójnej makroekonomii wymusiły reakcję w środowisku ekonomistów. Pojawiła się grupa ekonomistów, którzy za cel postawili sobie scalenie rozwiniętej mikroekonomii z makroekonomią, dokonanie syntezy umacniającej paradygmat ekonomii neoklasycznej, włączając jednocześnie do głównego nurtu makroekonomię keynesistowską. W ten sposób powstała synteza neoklasyczna, której głównymi przedstawicielami są laureaci nagrody

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

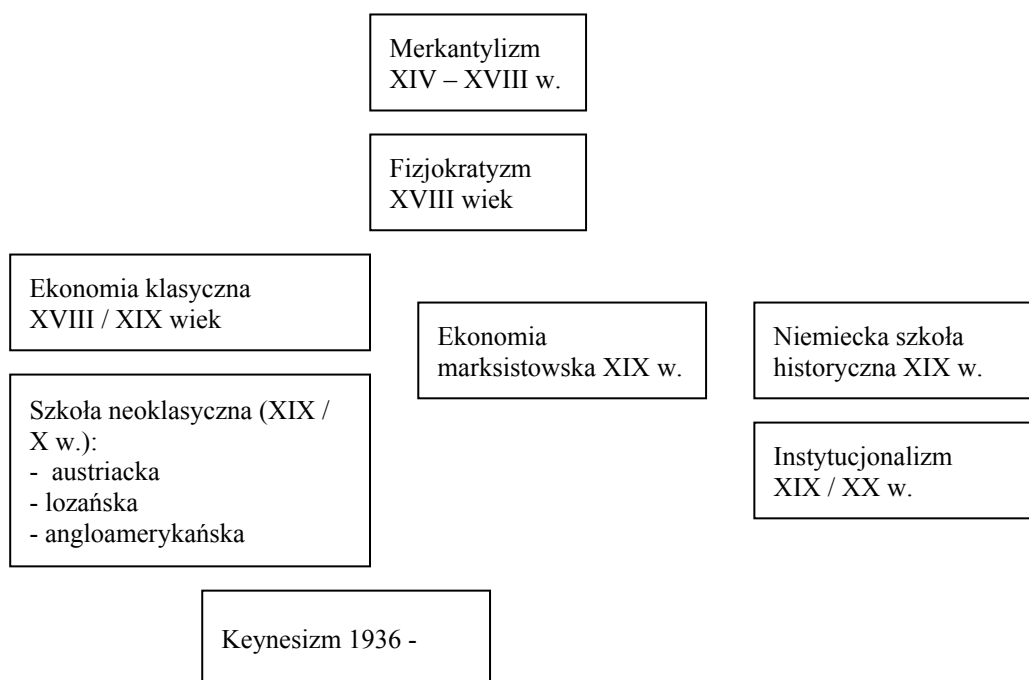
www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Nobla w ekonomii John R. Hicks i Paula. Samuelson. J.R. Hicks wypowiadał się również na temat zróżnicowanego wynagrodzenia kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Stwierdza on, że kobiety z reguły są mniej efektywne niż mężczyźni, a to ze względu na ich ograniczenia fizyczne oraz mentalne zaabsorbowanie problemami związanymi z domem. Dlatego też pracodawcy płacą im mniej niż mężczyznom.

Powyżej opisane kierunki rozwoju ekonomii zaliczane są dziś do głównego nurtu rozwoju dziedziny i z nich bezpośrednio wywodzi się współczesna teoria ortodoksyjna. Niemniej na przestrzeni wieków powstawały również inne szkoły rozwijające poniekąd odmienną wizję świata gospodarczego. Największy wkład w rozwój ludzkości miała bodajże ekonomia marksistowska.

Rysunek 1

Schemat rozwoju myśli ekonomicznej do II wojny światowej

Ekonomia marksistowska powstaje w drugiej połowie XIX w. i zajmuje monopolistyczną pozycję w XX wieku w tzw. krajach komunistycznych, myśl ta rozwija się jednak również w

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

krajach należących do „pierwszego” świata. John Kenneth Galbraith był zdania, iż *tacy ekonomiści jak Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus kształtowali historię ekonomii i poglądy na gospodarczy i społeczny porządek. Karol Marks kształtował historię świata.* Ekonomia marksistowska zbudowana jest na podstawie stworzonej przez ekonomię klasyczną oraz filozofii Hegla. Ekonomia ta skoncentrowała swoje zainteresowanie na badaniu stosunków produkcji i wyraźnie odcięła się od teorii racjonalnego gospodarowania rzadkimi środkami. Wykazywała ona, że racjonalne gospodarowanie nie jest możliwe w ustroju opartym na wyzysku, gdzie występują kryzysy, bezrobocie oraz koncentracja rynku w formie monopoli, gdzie bogactwu na jednym biegunie towarzyszy nędza szerokich mas na drugim biegunie.

Marks, tak jak i Engels w swoich rozważaniach podjęli wątek nierówności płci, lecz traktowali go jako podrzędny względem relacji klasowych. Według nich w kapitalizmie gorsza pozycja kobiet wynikała z ich ekonomicznego uzależnienia. Proletariat charakteryzował się mniejszą nierównością kobiet niż burżuazja, gdyż proletariusze nie posiadali własności prywatnej, a proletariuszki zazwyczaj podejmowały pracę zarobkową. Socjalizm doprowadziłby więc do wyzwolenia kobiet poprzez uspołecznienie środków produkcji, kolektywizację pracy domowej oraz włączenie kobiet do siły roboczej.

Jednakże teoria marksowska niezbyt przekonująco wypowiada się na temat nieekonomicznych aspektów nierówności płci, czy też sposobów, w jakie niekorzystne położenie kobiet służyło wszystkim mężczyznom bez względu na klasę społeczną, z której się wywodzili. Niedopuszczanie kobiet do wielu zawodów na rynku pracy utrzymywało pensje mężczyzn na wyższym poziomie (niż gdyby rynek był w pełni otwarty), lecz również zapewniało mężczyznom korzyści w postaci usług kobiecych w gospodarstwie domowym. Podkreśla się, że kobiety doświadczają opresji opartej na relacjach płci bez względu na klasę społeczną, z której się wywodzą, kobiety doświadczają ograniczeń fizycznych, społecznych i ideologicznych, które różnią się od tych, doświadczanych przez mężczyzn, a podział pracy oparty o relacje płci jest typowy dla wszystkich społeczeństw i systemów i nie jest funkcją tylko i wyłącznie systemów opartych o własność prywatną. Innym obszarem krytykowanym

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

przez ekonomistki feministyczne jest znaczenie jaki nadaje Marks działalności produkcyjnej nad wszelką inną działalnością, w tym reprodukcją. Produkt wytworzony w celach wymiany (wynik pracy mężczyzn) staje się w tym świetle ważniejszy niż produkt wytworzony na cele reprodukcji (wynik pracy kobiet).

W połowie XIX w. powstał w Niemczech **historyczny kierunek badań ekonomicznych** – antyliberalny, pronarodowy i opozycyjny w stosunku do kierunku klasycznego. Głównym jego twórcą był Wilhelm G. Roscher, który w swoich rozważaniach skupiał się na metodach badawczych. Dokonał on głębokiej krytyki metody stosowanej przez szkołę klasyczną ekonomii, natomiast za pomocną w analizie ekonomicznej uznał metodę historyczno-psychologiczną.

W dążeniu do wyjaśnienia działań ludzi dokonujących wyborów gospodarczych ekonomia neoklasyczna nie przywiązywała wagi do ograniczeń wyborów innych niż te, które wynikają z rzadkości zasobów. Jednak już w XIX wieku zaczął kształtować się nurt, zwany **ekonomią instytucjonalną**, zajmujący się badaniem wpływu tzw. instytucji na wybory ekonomiczne. Instytucjonalizm współtworzyło trzech wybitnych ekonomistów: Thorstein Veblen, John R. Commons oraz Wesley C. Mitchell. Instytucjoniści nawiązywali do osiągnięć niemieckiej szkoły historycznej, z której zaczerpnęli szersze spojrzenie na problemy gospodarcze, znacznie wykraczające poza rzadkość zasobów. Przez instytucje rozumie się regularne, modelowe zachowania ludzi w społeczeństwie oraz idee i wartości łączące się z tymi zwyczajami. Instytucje te ograniczają wybory ekonomiczne ze względu na przyzwyczajenia człowieka lub przez swoją represyjność. Instytucjoniści odrzucają wiarę neoklasyków w nieomylność rynku, widząc, że procesy gospodarcze są porządkowane przez systemy wierzeń kulturowych oraz praktyki, które ewoluowały w historii. Rozwój społeczny wpływał również na różnicowanie społeczeństwa, co spowodowało powstanie hierarchii.

Dla instytucjonalistów, tak jak i dla feministek głównym celem ekonomii jest zabezpieczenie społeczne, a nie jak dla neoklasyków racjonalizacja wyborów. Wzorce kulturowe oraz znaczenia zabezpieczenia uczyniło kobiety oraz role płciowe przypisywane przez społeczeństwo głównymi tematami pierwszych prac Veblena.

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

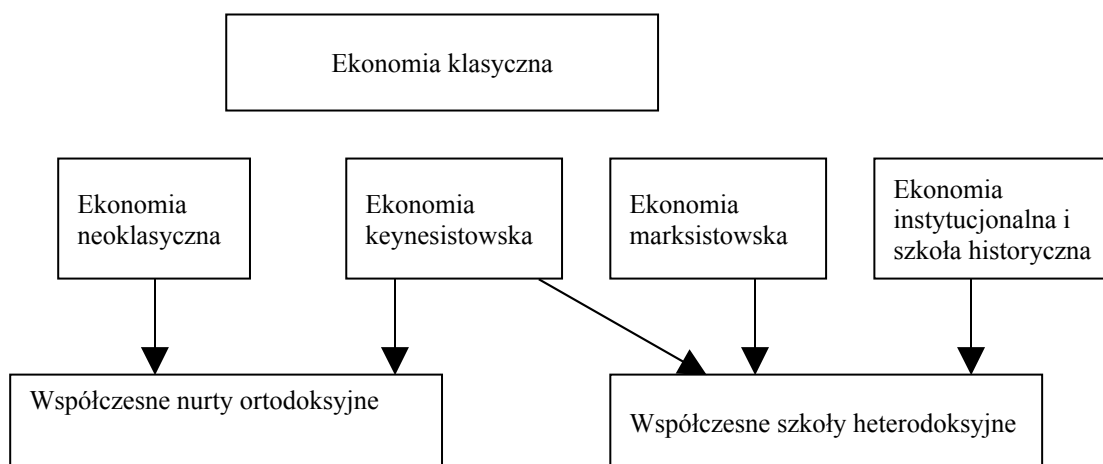
www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Współczesne nurty ekonomii

Współczesne nurty ekonomii dzieli się dość ogólnie na ekonomię ortodoksyjną i heterodoksyjną, bądź, używając innego słownictwa, na ekonomię głównego nurtu i alternatywne ujęcia. Jednym ze sposobów zrozumienia różnic pomiędzy autorami ortodoksyjnymi a heterodoksyjnymi jest porównanie pytań, na które próbowali oni odpowiadać. Gdy teoretycy ortodoksyjni skupiali swoją uwagę głównie na czterech problemach: alokacji, podziale, stabilności i wzroście gospodarczym, to ekonomiści heterodoksyjni badali, jakie czynniki wywołują zmiany społeczne oraz gospodarcze. Gdy autorzy głównego nurtu przyjmowali jako dane specyficzne instytucje społeczne, polityczne, czy gospodarcze i badali zachowania ekonomiczne w kontekście tych instytucji, to autorzy heterodoksyjni skupiali skupili uwagę na czynnikach powodujących rozwój tych instytucji. Często to, co autorzy ortodoksyjni przyjmują za dane, przedstawiciele kierunków alternatywnych próbują wyjaśnić, to zaś, co autorzy heterodoksyjni przyjmują za dane, ortodoksyjni ekonomiści próbują wyjaśnić. Niemniej warto zaznaczyć, że przedstawiciele heterodoksyjnej teorii ekonomicznej często ‘wyprawiali się’ poza ogólnie przyjęty obszar badań ekonomistów, na tzw. „ziemię niczyją”, leżącą między ekonomią, socjologią, antropologią, psychologią, naukami politycznymi, historią i etyką. Nowoczesna ekonomia dopiero obecnie zaczyna dostrzegać taką potrzebę.

Rysunek 2

Współczesne szkoły ekonomii i ich powiązania ze szkołami historycznymi

Wiodące współczesne ortodoksyjne nurty ekonomiczne to:

- **monetaryzm** – obejmujący dorobek teoretyczny Milтона Friedmana (laureat nagrody Nobla w 1976 roku) i jego uczniów, stanowił w latach 50. i 60. XX wieku opozycję w stosunku do polityki i teorii keynesistowskiej.. Monetaryści przyjmują tezę o neutralności pieniądza oraz o jego istotności w gospodarce.
- **Nowa ekonomia klasyczna** – do najważniejszych przedstawicieli zaliczamy Robert E. Lucasa (laureat nagrody Nobla w 1995 r.), T. Sargenta, N. Wallace’a i Robert Barro. Opiera się ona na założeniu pełnej elastyczności rynków, teorii racjonalnych oczekiwań oraz monetarystycznej teorii inflacji. Przedstawiciele tej szkoły tłumaczyli niepowodzenia polityki makroekonomicznej prowadzonej przez państwem, że podmioty ekonomiczne formułują swoje oczekiwania na podstawie dokładnie tej samej informacji, jaka jest dostępna dla czynników kształtujących politykę. Działają więc oni w taki sposób, aby zneutralizować wszelkie systematyczne próby ingerowania w gospodarkę.

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

- **Ekonomiczna teoria polityki – teoria wyboru publicznego** - analizuje polityczne ramy, w jakich zachodzą procesy gospodarcze i realizowana jest polityka ekonomiczna. Bada interakcje między sferą ekonomii i sferą polityki. Czołowi przedstawiciele tego kierunku to: K. Arrow (laureat nagrody Nobla w 1972 roku), James M. Buchanan (laureat nagrody Nobla w 1986 roku), Gordon Tullock, A. Downs, W. Niskanen oraz B. Frey. Zakładają oni, że skoro ludzie są racjonalni w sprawach ekonomicznych, to są również racjonalni w swoich relacjach z rządem (państwem).
- **Ekonomia podaży** – najbardziej znani przedstawiciele to: Arthur Laffer, George Gilder, Jude Wannisky oraz I. Kristola. W myśl teorii tej szkoły wszelkie trudności w funkcjonowaniu gospodarki wynikają stąd, że zewnętrzne czynniki (m.in. ingerencja państwa) zakłócają działanie mechanizmów rynkowych. Twierdzenia, na których opiera się ekonomia strony podażowej to: rola krańcowej stopy opodatkowania w kształtowaniu skłonności ludzi do podejmowania pracy oraz wysokie krańcowe stopy opodatkowania zniechęcają do inwestowania. Przedstawiciele tej szkoły proponowali wykorzystanie „Policy mix” odmiennej niż keynesiści, zgodnej z zaleceniami Roberta A. Mundella – restrykcyjna polityka monetarna, której towarzyszy ekspansywna polityka fiskalna.

Współczesne teorie głównego nurtu tworzone są głównie przez tzw. szkoły neoklasyczne, które swoje rozważania opierają o prawa rozwinięte przez klasyków oraz marginalistów. Ekonomiści neoklasycznie rozpoczynają swoje rozważania od założenia, że zasoby są rzadkie a ludzkie potrzeby nieograniczone, co doprowadza ich do definiowania ekonomii jako nauki o podejmowaniu decyzji. Przedstawiciele tych szkół postrzegają gospodarkę jako samoregulującą się, dążącą do naturalnego stanu równowagi rynkowej. Ekonomiści neoklasycznie postrzegają ekonomię jako naukę pozytywną, a więc wolną od sądów wartościujących – ekonomia jest obiektywna oraz neutralna ze względu na płeć (*gender neutral*).

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Trzech przedstawicieli nurtu neoklasycznego – Gary S. Becker (laureat nagrody Nobla w 1992 roku), Jacob Mincer, Salomon Polachek - wymienia się jako pierwszych, którzy włączyli kobiety do przedmiotu swoich analiz. Tłumaczą oni nierówności zaobserwowane między płciami korzyściami komparatywnymi bądź też nie tłumaczą ich wcale, lecz przyjmują za dane. G. Becker sugeruje przykładowo, iż kobiety otrzymują niższe wynagrodzenie za swoją pracę, gdyż mniej inwestują w swój kapitał ludzki. Ich niższe inwestycje tłumaczy przy pomocy teorii racjonalnego wyboru – kobiety wiedzą, że będą musiały przerwać swoją karierę zawodową na czas wychowania dzieci, więc ich inwestycje nie osiągnęłyby wystarczającej stopy zwrotu, dlatego też nie opłaca się im inwestować w swoje wykształcenie i kwalifikacje.

Do głównych nurtów heterodoksyjnych rozwijających się obecnie zalicza się:

- **postkeynesistów**, których nazwa utworzona przez Joan Robinson nie oznacza ekonomii po Keynesie, lecz rozwój zagadnień rozpoczętych przez Keynesa i Michała Kaleckiego, a kontynuowanych przez ich uczniów i kontynuatorów. Rozważania tej szkoły dotyczą przede wszystkim kwestii rozwoju w różnych systemach gospodarczych, niedoskonałej konkurencji, teorii wartości, zatrudnienia, kapitału. Główni przedstawiciele to J. Robinson, Paul Davidson, Hyman Minsky i Vicktoria Chich.
- **ekonomią radykalną**, rozwinęła się pod wpływem konfliktów zbrojnych i społecznych, które miały miejsce w latach 60. XX wieku, a jako główne pole zainteresowania przedstawiciele tej szkoły obrali kwestie władzy i konfliktu. Szkoła ta nawiązuje to takich myślicieli, jak Marks, Ricardo, Keynes i Kalecki. Główni przedstawiciele to J. Robinson, Paul Sweezy, Paul Baran.
- **ekonomię instytucjonalną (ewolucyjną)**, która skupia kontynuatorów dzieła Th. Veblena, J.R. Commonsa i W. Mitchella. Renesans instytucjonalizmu po II wojnie światowej nastąpił głównie dzięki John K. Galbraithowi i Gunnarowi Myrdalowi (laureat nagrody Nobla w 1974 roku). Współcześni instytucjoniści podkreślają interdyscyplinarne i holistyczne podejście do badania procesów gospodarczych,

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

podkreślają dużą rolę państwa w procesach gospodarczych, uważają, że ekonomia nie może uciekać od wartościowania, a więc musi mieć charakter normatywny, a na procesy gospodarcze silnie wpływają władza, przymus i konflikt, gospodarka jest więc *de facto* systemem władzy.

- Ekonomię feministyczną – która pojawia się pod koniec lat 80. XX wieku, lecz rozkwita w latach 90.

Współczesna myśl ekonomiczna rozwija się również na styku ekonomii i ekologii. Jednym z nurtów tak powstałych jest ekonomia ekologiczna, która reprezentuje holistyczne podejście do wiedzy. Przedstawiciele tego nurtu jako główny punkt swoich zainteresowań obrali relacje społeczeństwo-środowisko-gospodarka, co przekłada się na odmienne ramy teoretyczne i model interakcji między ludźmi a przyrodą. Głównym punktem wyjścia ekonomii ekologicznej jest skończoność zasobów i sprawiedliwość (międzypokoleniowa i wewnątrzpokoleniowa) w dostępie i korzystaniu ze środowiska. Za „ojca założyciela” ekonomii ekologicznej uchodzi rumuński ekonomista Nikolas Georgescu Rogen, który przyrównywał procesy produkcji i konsumpcji do „rury”, w którą wchodzi surowce a wychodzą odpady.

Do szkół heterodoksyjnych zaliczane są też dwie szkoły, które głosiły poglądy liberalne. Mowa tu o:

- **Nowej szkole austriackiej** – czołowym przedstawicielem tego kierunku jest F. Hayek (1899 – 1993). Wg Hayeka państwo nie może zastąpić rynku jako mechanizmu alokacji zasobów, ponieważ nie dysponuje i nie może dysponować niezbędnym zasobem informacji,
- **Szkole fryburskiej - ordoliberalizmie** – czołowi przedstawiciele to Walter Eucken, Wilhelm Röpke, Franz Böhm, Alfred Müllet-Armack. Szkoła ta rozwijała się od lat 20. XX wieku w Niemczech. Byli to zwolennicy tradycji liberalnych a przeciwnicy wszelkich form interwencjonizmu państwowego (łącznie z keynesizmem). Wychodzili oni z założenia, że rynek nie jest „naturalnym” mechanizmem, ale wynikiem działania

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

człowieka. Ordo-liberałowie odrzucają koncepcję gospodarki, w której działają automatyczne prawa i reguły i na to miejsce wprowadzają koncepcję porządku gospodarczego. Punktem odniesienia w ich rozważaniach jest więc *ordo* – doskonały porządek, narzucony społeczeństwu przez rozum.

Nie zalicza się ich jednak do szkół głównego nurtu głównie z powodu niezgody na formalizację ekonomii, choć różnią się one od szkół ortodoksyjnych innym pojmowaniem rynku.

Kobiety w ekonomii

Kobiety w naukach ekonomicznych przez długie lata stanowiły grupę zmarginalizowaną. W Stanach Zjednoczonych do 1910 roku kobiety stanowiły 10 procent wszystkich absolwentów studiów doktorskich w naukach ekonomicznych, do roku 1918 odsetek ten wzrósł do 18 procent. Rezultat z roku 1918 okazał się być rekordem, który przez długie lata nie udało się pobić. Jeszcze w latach 70. XX wieku w USA wśród absolwentów kierunków ekonomicznych kobiety stanowiły 6 procent. I od tego czasu zaczyna się prawdziwy przyrost kobiet w profesji – lata 80. XX wieku – 14%, 90. – ponad 20%. Z przytoczonych danych wynika, iż kobiety nie były przyjmowane w gronie ekonomistów z radością. Nie inaczej miały się sprawy z ideami głoszonymi przez kobiety. W słowniku bibliograficznym *Who's Who In Economics* wśród 400 nieżyjących wielkich ekonomistów wymienia się osiem kobiet.

Kobiety miały pewien udział w tworzeniu historii myśli ekonomicznej i dorobku nauki jaką jest ekonomia. Pierwsze ekonomistki pojawiły się jeszcze w czasach rozwoju ekonomii klasycznej. Najlepszym przykładem wydaje się być Jane Marcet, która była autorką najlepiej sprzedającego się podręcznika ekonomii w XIX wieku. Marcet była popularyzatorką idei wolnego rynku w wydaniu klasyków – Adama Smitha, Thomasa Malthusa i Davida Ricardo. W okresie działalności Marcet nauczanie ekonomii było zajęciem, które kobiety mogły wykonywać bez większych przeszkód. Na przełomie wieków XIX i XX sytuacja ta uległa jednak zmianie. Ekonomia się sprofesjonalizowała i aby wykonywać ten zawód należało

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

posiadać odpowiednie kwalifikacje – doktorat w naukach ekonomicznych, członkostwo American Economic Association, pozycję na uniwersytecie oraz powinno się publikować w czasopiśmie naukowych omijając prasę popularną. Spowodowało to trudności szczególnie dla kobiet, gdyż uzyskanie doktoratu z ekonomii było o tyle utrudnione, że kobiety nie miały wstępu na ten kierunek w Niemczech, Wielkiej Brytanii, jak i Stanach Zjednoczonych. Sytuacja ta miała zmienić się dopiero w XX wieku.

Kobiety pod koniec XIX wieku, jak i na początku wieku następnego miały problemy z wypełnieniem wszystkich wymogów stawianych przed ekonomistami. Dlatego też nawet wybitne postaci, publikujące na tematy ekonomiczne nie były postrzegane jako ekonomistki ani przez współczesnych, ani przez historyków myśli ekonomicznej w latach następnych. Wśród takich kobiet można wymienić Różę Luksemburg, czy Harriet Taylor. W przypadku Taylor uznaje się niemniej jej znaczny wpływ na męża Johna Stuarta Milla, przyjmuje się również, iż była ona współautorką pewnych jego prac. Z całą pewnością jako jedna z pierwszych (zdecydowanie wcześniej niż Edgeworth) wysnuła ona hipotezę stłoczenia (*crowding hypothesis*), która mówi o tym, iż kobiety zarabiają mniej, gdyż są dopuszczane do mniejszej ilości zawodów, co powoduje iż istnieje większa konkurencja między nimi powodująca obniżkę płac. Ekonomistką, która również nie spełniała wymogów stawianych przed przedstawicielami profesji była również Charlotte Perkins Gilman. Nie była ona ekonomistką z wykształcenia i publikowała w prasie popularnej, a nie fachowej. Jednakże jej dorobek jest na tyle bogaty, że od chwili jej ponownego odkrycia w latach 60. XX wieku, historycy myśli ekonomicznej znaleźli dla niej miejsce w swoich rozważaniach. Gilman poza tym, że nie spełniała wymogów bycia ekonomistką, zajmowała się również kwestiami, które znajdowały się na poboczu dziedziny, ale które stanowiły szczególny przedmiot zainteresowania kobiet – konsumpcja i produkcja w gospodarstwie domowym.

Z jednej strony zainteresowania kobiet ekonomistek różniły się poniekąd od tego, co proponował główny nurt w ekonomii (przykład Gilman). Po drugie, środowisko wypychało kobiety do zajmowania się „miękkimi” wersjami ekonomii, co było wynikiem po pierwsze przekonania o oddzielności sfer zainteresowań kobiet i mężczyzn, a po drugie gwałtownej

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

reakcji negatywnej środowiska na aktywność kobiet na kierunkach ekonomicznych. Kobiety więc zostały zepchnięte do zajmowania się ‘kobiecą’ wersją ekonomii – zarządzaniem gospodarstwem domowym, ekonomią domową, czy pracą społeczną. Jedną z najwybitniejszych przedstawicielek tego nurtu w naukach ekonomicznych jest Margaret Reid, która była profesorką na Uniwersytecie w Chicago. Zwraca się uwagę, iż jej praca przyczyniła się do opracowania teorii, które zostały następnie nagrodzone Nagrodą Nobla, lecz ona sama nigdy jej nie otrzymała. Do wpływu Reid na ich teorie przyznają się Franco Modigliani i Milton Friedman. Oczywistym wydaje się również jej wpływ na twórcę nowej ekonomii gospodarstwa domowego – Gary’ego S. Beckera, niemniej on nigdy o tym nie wspominał (Reid i Becker pracowali razem na Uniwersytecie w Chicago).

Najbardziej znaną ekonomistką jest bez wątpienia Joan Robinson, współpracownica Keynesa, która następnie rozwinęła jego dzieło. Robinson wspomina również w swoich pracach kwestie kobiece. Wskazywała na to, iż niższe płace kobiet mogą być wynikiem, tego iż mężczyźni potrafią się zorganizować, podczas, gdy kobiety raczej indywidualnie negocjując warunki pracy. Wskazuje również, iż rozpatrywanie kwestii wynagrodzenia kobiet i mężczyzn w warunkach konkurencji doskonałej jest oderwane od rzeczywistości, gdyż kobiety nie posiadają wolnego dostępu do zawodów, a więc nie istnieje swoboda wejścia i wyjścia z rynku. Pomimo bezsprzecznego wkładu Robinson do teorii ekonomii, nigdy nie otrzymała ona nagrody Nobla w tej dziedzinie. Rozpatrywane przyczyny tego stanu rzeczy mogą być dwie: po pierwsze Robinson jest kobietą, a do tej pory żadna kobieta tej nagrody nie otrzymała, po drugie przez długie lata rozwijała ona kierunki będące w opozycji do głównego nurtu – ekonomię postkeynesowską oraz radykalną.

Rozwój ekonomii feministycznej

Feminizm jest perspektywą teoretyczną i praktyczną, która ma na celu wyjaśnienie i przeciwdziałanie przyczynom, które spowodowały niekorzystne położenie kobiet w społeczeństwie. Feminizm nie jest tylko ideologią, stworzoną na rzecz poprawy sytuacji kobiet, jest również teorią, która zajmuje się badaniem kulturowo zdeterminowanych relacji

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

społecznych pomiędzy kobietami i mężczyznami i analizą płci w kontekście innych kryteriów podziału.

Feminizm zwraca szczególną uwagę na koncepcję dualności, pojęcia często zestawiane są w pary, gdzie jeden termin jest faworyzowany poprzez nadanie mu fałszywej wartości uniwersalnej, podczas gdy drugi jest marginalizowany, by z czasem stać się ‘szczególnym przypadkiem’, którego nie można zastosować do teorii. Dualizmem, na który szczególnie zwraca uwagę feminizm jest mężczyzna/kobieta. Nauka, mężczyzna i rozum stały się fałszywą wartością uniwersalną, podczas gdy kobiety stały się szczególnym przypadkiem kojarzonym z emocjami, podporządkowaniem i działaniem nieracjonalnym. Typowym przykładem wykorzystania tej dualności jest koncepcja „rozdzielnych sfer” (*separate spheres*) męskiego i kobiecego działania. Wiąże się to również z jeszcze jednym dualizmem, a mianowicie prywatny/publiczny. Kobiety kojarzone są ze sferą prywatną, gdzie moralność i realizm rodziny (funkcje wychowawcze) historycznie zdyskwalifikowały kobiety z pełnej partycypacji w męskim rynku. Dodatkowo nie-ekonomiczna definicja kobiety i rodziny przyczyniła się do dewaluacji pracy kobiet, jak i innych czynności wykonywanych poza gospodarką.

Nierówność, będąca efektem różnicy płci, oznacza dominację jednej płci nad drugą. W naszym obszarze kulturowym (półkula zachodnia) mężczyźni dominują nad kobietami, wykorzystując zestaw działań (praktyk) nacechowanych płciowo (*gendered*). Te działania są popierane i usprawiedliwiane za pomocą stereotypów o kobiecej słabości i wyższości mężczyzn. Stereotypy te umożliwiają mężczyznom dominowanie nad kobietami bez poczucia winy oraz ugruntowują sytuację podporządkowania się kobiet. Działalność publiczna, która niesie ze sobą dobrobyt, władzę i status, jest domeną mężczyzn. Dla kobiet zarezerwowane są stanowiska, które nie przynoszą takich korzyści.

Feminizm jako teoria nie znalazł należytego miejsca w naukach ekonomicznych aż do lat 80. XX wieku. Do tego czasu kategoria *gender* w pismach ekonomicznych nie występowała, a większość ekonomistów nie dostrzegała problemu braku kobiet nawet na rynku pracy. Obszary typowej aktywności kobiet – praca domowa, praca charytatywna – pozostawały poza

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

zainteresowaniem głównego nurtu. Jeżeli nierówności płci były zbyt widoczne, by ich nie dostrzec, wówczas tłumaczono je uwarunkowaniami biologicznymi bądź socjologicznymi, będącymi poza zasięgiem ekonomii.

Początkowo ekonomistki zaczęły wprowadzać analizy genderowe do prac pozostających w głównym nurcie dziedziny, przy wykorzystaniu istniejących metod. Z czasem jednak zaczęły odkrywać pewne kwestie problematyczne, takie jak oparcie powszechnie akceptowanych modeli ekonomicznych na stereotypowych założeniach. Niektóre z tych badaczek doszły do wniosku, że rozwijanie teorii ortodoksyjnej, opartej na mikropodstawach i wykorzystującej bogaty aparat matematyczny, jest niewystarczające. Ich dociekania wykazały, że wąskie wyabstrahowane kategorie jakimi posługuje się ekonomia są niewystarczające do wytłumaczenia licznych problemów ekonomicznych. Współcześnie w ekonomii feministycznej panuje różnorodność podejść. Ekonomistki nazywające siebie feministycznymi są przedstawicielkami często przeciwstawnych nurtów w ekonomii. Wśród ekonomistek feministycznych znajdują się więc tak zwolenniczki ekonomii neoklasycznej, często w skrajnych formach feminizmu wolnorynkowego (*free market feminism*) Conway. Obok nich jako ekonomistki feministyczne publikują badaczki wywodzące się z neomarksistowskiego nurtu ekonomii radykalnej – Folbre, Hartmann, czy przedstawicielki ekonomii instytucjonalnej – Ann Jennings. Również w nurcie ekonomii ekologicznej odnaleźć można bardzo wiele ciekawych prac feministycznych, które wskazują na przyczyny uniewidocznienia roli kobiet i przyrody w założeniach głównonurtowych teorii ekonomicznych - Hilkke Pietila, Marilyn Waring, Julie Nelson, Mary Meller.

Pomimo tej różnorodności ekonomistki feministyczne zorganizowały się i doprowadziły do instytucjonalizacji swojego nurtu. W roku 1992 powstało Międzynarodowe Stowarzyszenie na rzecz Ekonomii Feministycznej (*International Association for Feminist Economics*), a od 1995 roku wychodzi pismo *Feminist Economics*. Do głównych punktów zainteresowania ekonomistek feministycznych należy metodologia nauk ekonomicznych, kwestie pracy kobiet tak w społeczeństwach uprzemysłowionych, jak i w krajach

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

rozwijających się, rozwój gospodarczy, ubóstwo, gospodarstwo domowe, praca opiekuńcza oraz makroekonomia.

Zakończenie

Zmienność zjawisk gospodarczych w kraju i uwarunkowań zewnętrznych, a także niezwykła złożoność przyczyn i skutków różnych procesów gospodarczych, powodują, że wiedza ekonomiczna nigdy nie jest pełna. Nasze poznanie z reguły ma charakter względny, ograniczony, a mimo to nie pozbawiony wysokiej użyteczności. Ważne jest, aby w swoim postrzeganiu otaczającej nas rzeczywistości dostrzegać jak największą ilość czynników kształtujących nasze położenie we współczesnym świecie. Feministyczna analiza ekonomii nie polega na prostym dodaniu kategorii *gender* do istniejących modeli, lecz proponuje krytyczne spojrzenie na relacje społeczne determinowane kulturowo. Sugeruje się, iż dotychczasowe teorie nie w pełni oddają te relacje, gdyż aby w pełni zrozumieć problemy, z którymi spotykają się kobiety czy przedstawiciele mniejszości, trzeba z tymi problemami żyć, jak też sytuować wiedzę w konkretnych problemach i doświadczeniach kobiet i mężczyzn.

Wprowadzenie do feministycznej krytyki ekonomii – kurs online

www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny

Bibliografia:

1. Backhouse, R.E., *The Penguin History of Economics*, London: Penguin Books, 2002.
2. Blaug, M., *Teoria Ekonomii; Ujęcie retrospektywne*, Warszawa: PWN 2000.
3. *A Companion to The History of Economic Thought*, (eds.) Samuels, W.J., Biddle, J.E., Davis, J.B., Oxford: Blackwell Publishing 2007.
4. *The Elgar Companion to Feminist Economics*, Peterson, J. Lewis, M. (eds.), Cheltenham: Edward Elgar 1999.
5. Galbraith, J.K., *Ekonomia w perspektywie*, Warszawa: PWE 1991.
6. *Inequality- Radical Institutional Views on Race, Gender, Class, and Nation*, pr. zbior. pod red. Drugger, W.M. Greenwood Press, Westport 1996.
7. Klimczak, B, *Mikroekonomia*, Wrocław: Wydawnictwo AE, 2006.
8. Krishnaraj, M.; Deshmurh, J., *Gender in Economics – Theory and Practice*, Delhi: Ajanta Publications 1993.
9. Landreth, H., Colander, D.C., *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa: PWN, 2005.
10. Lemke, T., 'The birth of bio-politics': Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality. *Economy and Society*, vol. 30, no 2, May 2001, pp.190-207.
11. *Podstawy ekonomii*, (ed.) Milewski, R., Warszawa PWN, 1998.
12. Robbins, L., *A History of Economic Thought; The LSE Lectures*, (eds. Medema, S.G., Samuels, W.J., Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2000.
13. Stankiewicz, W., *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa: PWE 2000.